

Constantin TĂNASE

Chișinău

LIMBA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ȘI CORELAȚIA DINTRE LIMBA LITERARĂ ȘI LIMBA VORBITĂ

Tezele lingvistice antiștiințifice, repuse astăzi cu insolență și brutalitate în circuitul public, nu mai pot constitui, desigur, obiectul unor dispute științifice serioase: e un adevăr la îndemâna oricui că limba națională a celui de al doilea stat românesc — Republica Moldova — este **limba română**. Numită chiar și **moldovenească**, sau numai **moldovenească** de către apostolii moldovenismului, ea nu încetează de a fi **limbă română**.

Limba română — limba maternă a populației majoritare din stînga Prutului — trebuie să devină obiectul unor serioase și aprofundate investigații teoretice, dar nu în planul în care își imaginează politicienii de ultimă oră. Astăzi, cînd limba română a devenit limba națională a unui stat independent, sunt necesare cercetări teoretice ce țin în primul rînd de problemele corelației dintre limba literară și limba vorbită, a corelației dintre limba română, ca limbă națională a României, și limba română, ca limbă națională a Republicii Moldova, a raportului

dintre normă și uz etc. Acestea (și încă atîtea altele) trebuie să devină obiectul unor cercetări obiective și ample. Deoarece problemele nominalizate nu pot fi consumate în niște simple note, reflecții, vom încerca în cele ce urmează să creionăm doar unele aspecte, puncte de reper, doar unele sugestii vis-à-vis de chestiunile enumerate, fără a pretinde la nimic mai mult.

Considerăm că una din problemele fundamentale, cu largi și profunde implicații teoretice și practice, problemă care la noi nu s-a discutat ori s-a discutat doar ca element de conjunctură politică, este cea a corelației dintre **limba română literară** și **limba română vorbită** în spațiul geografic și politic din stînga Prutului. Cercetarea corelației date a devenit o problemă de neamînat în special în ultimii ani, după proclamarea independenței Republicii Moldova. Limba fiind elementul de fond al statalității, trebuie să răspundem, odată și pentru totdeauna, la întrebarea sacramentală: **ce este limba națională a noului stat?** — o variantă a limbii naționale a statului român sau un dialect ridicat la rangul de limbă națională?

Astăzi chiar și cei mai îndoctrinați partizani ai moldovenismului recunosc identitatea idiomurilor vorbite pe cele două maluri ale Prutului, dar, continuă ei, respectînd dreptul istoric al populației băștinașe de a se numi moldoveni, trebuie ca și limba lor să fie numită **moldovenească**, și nu **română**. Odată ce se recunoaște că și acolo, și aici se vorbește una și aceeași limbă — **limba română**, — mulți oameni de bună credință sunt înclinați să accepte această soluție, ca una temporară și de compromis.

Mulți se întrebă: e atît de periculos oare, sub aspect teoretic și

practic, glotonimul **limba moldovenească**?

Dacă ținem cont de situația lingvistică concretă existentă în Republica Moldova, precum și de mentalitățile politice și lingvistice ce i se inoculează populației decenii la rând, acceptarea constituțională a glotonimului **limba moldovenească** este nu doar un gest nesăbuit, cu repercusiuni dintre cele mai grave asupra destinului de mîine al limbii române din cel de-al doilea stat românesc, ci un act de autoasasinare națională. Pe ce se întemeiază o asemenea concluzie apocaliptică?

În virtutea unor circumstanțe istorice crude, limba populației din stînga Prutului, cu începere de la 1812 și pînă astăzi, cu mici intermitențe, a fost tăiată de matcă, izolată politic, fiind conservată într-un mediu rusesc profund ostil evoluției ei firești. După aproape 200 de ani de captivitate și influențe nocive limba română vorbită în stînga Prutului nu este altceva decît **un grai arhaizat și rusificat** al limbii române, grai numit de băștinași **limbă moldovenească** și pe care forțele politice antinaționale vor să-l ridice la rang de limbă literară națională a statului nou format.

Realizarea acestui deziderat antiromânesc ar însemna adîncirea tot mai periculoasă a diferențelor dintre varianta orală, vorbită și cea scrisă, literară a limbii române — limba națională a Republicii Moldova și a României, a diferențelor dintre limba națională a Statului moldovenesc și limba națională a Statului român. Aceasta înseamnă în definitiv diferențierea limbii române comune, (limba standard, invarianta) în două variante: **varianta moldovenească** și **varianta românească**. Asemenea fenomene nu sunt unice în istoria evoluției limbilor. Formarea națiunii anglofone după a doua jumătate a

sec.XVIII a dus la apariția a două variante ale limbii engleze — britanică și americană. O situație similară e și în cazul variantelor limbii spaniole care au devenit limbi naționale într-un șir de state independente. Cu referire la situația de la noi trebuie să observăm că în direcția diferențierii tot mai adînci dintre limba vorbită și limba scrisă acționează **nu atît factori de natură internă, sistemică, cît de natură extralingvistică**.

Adîncirea prăpastiei dintre varianta vorbită și cea scrisă a limbii naționale nu e un fenomen nou. În cehă, de ex., distanța dintre varianta vorbită și cea literară este atît de mare, încît unii cercetători sunt tentați să le trateze ca formațiuni structurale diferite — limba cehă scrisă (**spisovna čestina**) și limba cehă vorbită (**hovorova čestina**). Sau alt exemplu. Diferențele dintre variantele limbii vorbite și ale celei scrise în China sau Japonia sunt atît de adînci, încît în școli, la învățarea limbii materne, se folosesc manuale cu două variante ale limbii — scrise și vorbite. O situație similară atestăm în India, în țările Orientului arab, diferențele fiind aici nu numai de ordin lexical, ci și structural (gramatical).

Dacă e să ne referim la situația de la noi, trebuie să constatăm că diferențele dintre limba vorbită și cea scrisă sunt în temei de ordin lexical și fonetic (ortoepic) și nu de natură morfologică sau sintactică.

Oprindu-ne numai la cele examinate mai sus, ne convingem că cercul de probleme ce țin de evoluția internă și statutul funcțional al limbii oficiale din cel de-al doilea stat românesc este cu mult mai extins și nu se reduce doar la una de ordin terminologic (**limbă română — limbă moldovenească**). Astăzi se cer investigate, cu nepărtinire, asemenea

corelații: **limba vorbită — limba scrisă, limba literară din Moldova — limba literară din România, norma și uzul în limba română din România, norma și uzul în limba română din Moldova.**

Să încercăm să ne apropiem de una din aceste corelații - **norma și uzul.**

Stihia limbii vorbite este atât de puternică, încât, aidoma unui torent de apă dezlănțuit, șterge toate zăgăzurile ce-i apar în cale. Uzul (în cazul limbii române din Moldova acesta exprimă nu atât niște tendințe interne de evoluție, cât este o consecință a influenței masive a limbii ruse), nesocotește, sfidează norma cu atâta insistență, încât devierile condamnate de lingviști cu câteva decenii în urmă continuă să persiste.

Convențional putem admite, dacă ne referim la situația de la noi, existența a două limbi naționale — **limba română vorbită și limba română literară.** Reacțiile care au loc în limba vorbită nu nasc procese de evoluție și regenerare, ce ar asigura vigoarea limbii literare și ar alimenta-o în permanență cu noi capacități normative și de conotație. Acestea sunt mai degrabă reacții de blocaj a spiritului creativ, reacții de conservare și de diferențiere a limbii literare de limba vorbită.

În mod normal între limba vorbită și limba literară există o zonă invizibilă de impact și de riguroase selecții: frământările și furtunile semantice naufragiază anumite sensuri și forme, unele dintre acestea fiind mâinate și scoase la mal, altele, tamponându-se de zidul normei, cer intrare în lume, legitimare și recunoaștere necondiționată în limba literară. Procesul acesta e extrem de complex, imprevizibil chiar. Întreaga istorie a evoluției unei limbi nu este altceva decât un mare câmp de luptă

unde își încrucișează săbiile norma și uzul. Dacă biruie norma, imixtiunea cuvintelor, formelor, sensurilor etc. intruse este blocată, ele sunt împinse tot mai spre periferia zonei de impact, dacă biruie uzul — acestea obțin viză și legitimitate în limba literară, violând echilibrul existent pînă atunci. ("Norma reflectă echilibrul (instabil) al sistemului într-un moment determinat. Schimbându-se norma, se schimbă echilibrul", *Tratat de lingvistică generală*, București, 1979, p. 219).

Orășice cuvînt fiind în general o creație colectivă, inițial a fost rodul efortului unei voințe subiective. Astăzi, de exemplu, nimeni nu știe cine a fost acel geniu lingvistic inspirat care a numit **lăcrămioară** planta erbacee cu flori mici, albe și plăcut mirositoare... Spunem aceasta pentru a actualiza un adevăr axiomatic: în toate cazurile apariția unor cuvinte, sensuri, forme — acceptate sau nu de normă — este legată de un purtător de limbă concret.

Să nu se creadă că lupta dintre uz și normă e un act de scurtă durată ce se consumă în câteva zile, luni sau ani. Un cuvînt poate deveni normă chiar la momentul nașterii sale, cum e cazul termenilor din știință și tehnică, dar pot trece zeci, și chiar sute de ani pînă a fi acceptat ca element al limbii literare sau poate fi chiar neacceptat defel. Pentru a denumi partea inferioară, dorsală a trunchiului omenesc pe care se sprijină corpul în timpul șederii, limba română a moștenit din latină substantivul **culus**. Simțit ca indecent, limba română literară nu-l acceptă de-acum aproape două mii de ani, preferînd niște sinonime mai "culte" pentru noțiunea respectivă. Asemenea exemple se referă la limba română comună și lucrurile aici sunt mai simple.

Situația e mai complicată și reclămă investigații sistemice și extralingvistice când atare fenomene se produc concomitent, dar autonom, în cele două variante geografice ale limbii române ca limbi naționale în două state diferite. Așa de exemplu, în limba română literară din Republica Moldova substantivul **culinărie** este fixat de dicționare (ca normă), în timp ce dicționarele limbii literare române editate dincolo de Prut nici nu-l atestă măcar. Ce se întâmplă, așadar, în asemenea cazuri, când inovația dintr-o variantă literară nu are șanse de a se generaliza și în cealaltă variantă? Indubitabil, asemenea fenomene lucrează împotriva caracterului unitar al limbii române literare, creează pericolul apariției aceluși faimos specific care poate duce până la urmă la constituirea unor variante literare foarte diferite ale aceleiași limbi.

Desigur, corelația **normă-uz** se examinează numai în cadrul unei singure limbi literare. În ce măsură este justificată examinarea acestei corelații în cadrul unei singure limbi, dar care funcționează ca limbă națională a două state? În ce măsură un fapt de limbă acceptat ca normă în limba literară a unui stat, dar neacceptat în limba literară a celui de al doilea stat, poate fi analizat prin prisma corelației **normă-uz**? Putem admite situația când ceea ce e normă în limba română literară din Moldova, dar nu există în limba literară din România, să fie considerat doar un fapt al limbii vorbite comune?

Pentru a răspunde, fie și foarte sumar, la aceste întrebări ne vedem obligați să repetăm unele adevăruri arhicunoscute cititorului.

Limba națională a unui popor este totalitatea tuturor aspectelor și variantelor funcționale ale vorbirii, care este unică și comună pentru

întreaga comunitate lingvistică. Limba națională cuprinde toate aspectele normate și nenormate ale vorbirii națiunii date — limba vorbită, limba scrisă, dialectele, graiurile.

În virtutea unor circumstanțe de natură extralingvistică denumirea limbii naționale poate să nu coincidă cu denumirea poporului care o vorbește. Astfel, dacă e să ne referim numai la limbile neolatine, în Mexic, Honduras, Cuba, Santo Domingo, Puerto Rico, Nicaragua, Panama, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru, Bolivia, Paraguay, Uruguay etc. se vorbește **spaniola**, și nu, să zicem **mexicana**, **panameza**, **cubaneza** etc. Tot astfel limba națională a Braziliei, Angolei, Mozambicului este **portugheza** și nu **braziliana**, **angoleza** sau **mozambicana**. La fel stau lucrurile și vis-à-vis de limbile franceză și engleză — limbi naționale și în alte state, nu numai în Franța și Anglia.

Trebuie să precizăm din capul locului că raportul dintre limba spaniolă, ca limbă națională a Spaniei, și limba spaniolă, ca limbă națională a țărilor din America Latină, nu este identic cu raportul dintre limba română vorbită în România și limba română vorbită în Republica Moldova. În America Latină spaniola a fost exportată de coloniști, pe când în Moldova limba română este limba băștinașilor și acești băștinași sunt români, după cum sunt români și băștinașii din România.

Nu există deci nici un argument istoric sau lingvistic care ar pleda pentru a numi limba națională a Republicii Moldova alt fel decât **limba română**. E drept, există cazuri când din motive politice se încearcă a declara dialectul unei limbi drept limbă de sine stătătoare; ne referim la situația catalanei, vorbită în sud-

estul Spaniei, și la limba sardă, vorbită pe insula Sardinia, dar și lingviștii spanioli, și cei italieni nu recunosc caracterul de sine stătător al acestor limbi.

Caracterul de sine stătător al **limbii moldovenești** este negat și de lingviștii noștri, toți recunoscând un singur adevăr — limba națională a Republicii Moldova este limba română.

Dacă limba națională este totalitatea tuturor aspectelor și variantelor, normate și nenormate, ale vorbirii poporului, **limba literară** este forma cea mai îngrijită și mai perfecționată a limbii naționale. Limba literară în aspectul ei scris și oral este instrumentul de lucru al instituțiilor statului, radioteleviziunii, ea deservește economia, știința și cultura statului. Limba literară are caracter multifuncțional și supradialectal, cu alte cuvinte, pentru ea sunt caracteristice toate stilurile funcționale și, respectiv, se opune dialectelor, graiurilor, argourilor, jargoanelor. E drept, limba literară "admite" din graiuri și dialecte și câte ceva ce prezintă valoare nominativă și expresivă, dar numai în urma unor riguroase selecții.

Caracteristica fundamentală a limbii literare constă în caracterul ei normat.

Norma este noțiunea centrală a teoriei cu privire la limba literară. Noțiunea în cauză nu poate fi examinată autonom, ci doar în strînsă interdependență dialectică cu noțiunea de **uz**, fiindcă anume din impactul **normă-uz** ia naștere stabilitatea și echilibrul în limbă, adică între limbă și vorbire, între sistemul limbii și realizările lui.

Norma stabilește mijloacele fonetice (ortoepice), morfologice, derivaționale, lexicale și sintactice optime pentru actul comunicării,

aceste mijloace sunt fixate și recomandate de gramatici și dicționare, sunt respectate în limba literară orală și scrisă.

Caracteristica fundamentală a normei o constituie stabilitatea și caracterul ei istoric. Unitatea limbii e păstrată anume de caracterul stabil al normei pe o perioadă îndelungată de timp. Dacă norma s-ar schimba de la o zi la alta, nu s-ar putea vorbi de limbă literară ca forma cea mai îngrijită a limbii naționale. Norma asigură echilibrul și stabilitatea, barează accesul formelor și sensurilor neacceptate de întreaga comunitate de vorbitori. Din această cauză în limbă pot coexista forme paralele — una normată și alta nu - și numai cînd una din ele cedează definitiv, limba literară o acceptă pe cealaltă ca normă. E cazul, de exemplu, a formei de plural a substantivului **școale**, care a cedat locul formei **școli** sau a formelor **epoce**, **ideale**, **aripe** etc. pe care limba română literară conemporană le recomandă sub forma **epoci**, **idealuri**, **aripi**.

Desigur, nu numai limba literară este guvernată de norme. Există și o normă a limbii vorbite, în caz contrar această variantă funcțională a limbii naționale ar deveni impracticabilă. Iată aici am ajuns la acel aspect delicat al problemei, care fiind eludat, din cele mai bune intenții, desigur, lasă loc liber pentru speculații și interpretări teoretice antiștiințifice.

Afirmam ceva mai sus că în virtutea unor circumstanțe istorice nefavorabile limba vorbită din sînga Prutului se prezintă drept un grai arhaizat și rusificat al limbii române literare contemporane, din cauza că după 1812 vorbitorii ei au fost izolați de comunitatea glotică de bază.

De regulă, perturbarea evoluției firești a unei limbi se produce sub presiunea factorilor politico-

economici, și nu a celor de natură internă, sistemică. Dacă o limbă evoluează normal, varianta ei vorbită nu are șanse să se transforme într-o limbă de sine stătătoare, adică într-o altă limbă, deoarece, în cadrul unor frontiere politice și economice unice, atât limba literară, cât și variantele ei, sunt guvernate de un singur, unul și același, diasistem. Când o parte a vorbitorilor nimereste în alte frontiere politice și economice, limba acestora nimereste sub impactul altui sistem lingvistic, fapt ce duce la perecherea unității limbii naționale ce funcționează în condiții politico-economice diferite.

E semnificativ în acest context următorul fapt. Lingviștii consideră că pînă în secolul al VII-lea limba populației romanizate din spațiul carpato-dunărean și balcanic era în fond unitară. În secolul al VII-lea, cînd bizantinii renunță la limba latină ca limbă de stat în favoarea limbii grecești, după cum observă academicianul I. Coteanu, se întreprinde "contactul dintre graiul populațiilor romanizate, devenit sau pe cale de a deveni limbă română, și **modelul cult** la care își rapoartă exprimarea. De aici înainte evoluția graiului lor devine spontană la nivel popular". Cu o anumită doză de convenționalism concluzia academicianului Coteanu poate fi extrapolată la situația limbii române din secolul al XIX-lea.

Izolarea limbii române din Basarabia de comunitatea lingvistică de bază după 1812, adică în perioada cînd limba română era pe cale să devină limbă literară modernă, a întrerupt contactul limbii vorbite în teritoriul supus rușilor cu limba literaturii, științei, învățămîntului și culturii din Principate. În consecință, limba din Basarabia, adică graiul moldovenesc vorbit aici, a continuat să se dezvolte spontan și **numai la**

nivel popular. Această situație durînd prea mult, aproape două secole, a dus la aceea că limba română a populației din stînga Prutului, rămînînd limbă română, a căpătat totuși, în deosebi la nivel ortopic și lexical, unele trăsături specifice.

Ajunși aici cu raționamentele să revenim la problema normei și uzului.

Am mai menționat că funcția normei este de a păstra unitatea limbii literare, ceea ce înseamnă în ultimă instanță, asigurarea succesului comunicării dintre membrii unei comunități lingvistice, oricît de mare ar fi teritoriul pe care aceasta îl ocupă într-un moment istoric anumit. Paradoxal, dar în cazul limbii române din actuala Republică Moldova, anume norma literară îngreuiază comunicarea între membrii comunității lingvistice cu un grad de cultură diferit. Norma limbii literare e cunoscută și respectată de o categorie mică de vorbitori, masa vorbitorilor conducîndu-se de norma limbii vorbite, unica cunoscută și acceptată de ei. Astfel, folosirea într-o discuție, chiar și cu un intelectual național, a unor asemenea cuvinte ca *fisă*, *retrovizor*, *bandă rulantă*, *sedativ*, *parter*, *parbriz*, *boxă*, *acar*, *ială*, *veioză*, *agendă*, *autobasculantă*, etc., etc., reclamă traducerea lor în limba pe care o vorbește majoritatea populației. Conform normei limbii vorbite aceste unități lexicale se folosesc în rusește.

O situație interesantă atestăm și la examinarea altei corelații: **limba română literară din Republica Moldova — limba română literară din România.** Să urmărim, de exemplu, cum sunt prezentate unitățile lexicale în dicționarele explicative, luînd ca bază de comparație "**Dicționarul explicativ al limbii române**", (București, 1984) și "**Dicționarul explicativ al limbii**

moldovenesti" (Chișinău, Vol. I, 1977).

Constatăm în primul rând tratamentul diferit al multor elemente lexicale. DEX-ul consideră de ex. că **agud** (**agudă**) sunt elemente regionale și le explică prin **dud** (**dudă**); DELM-ul explică și **agud** (**agudă**), și **dud** (**dudă**) fără nici o mențiune lexicografică, sinonimizându-le. Nu e clar: este **dud** (**dudă**), din punctul de vedere al limbii române literare din Moldova, un regionalism sau nu? Care e forma lexicală recomandată de normă?

Exemple, de acest gen pot fi aduse cu zecile, dacă nu chiar cu sutele. Ce concluzie se impune în baza acestor constatări?

Norma literară de la noi a fost extrem de refractară față de inovațiile din limba literară din România, creîndu-se astfel condiții favorabile pentru diferențierea lexicală a celor două variante naționale ale limbii române literare. **Avînd pînă la 1989 funcții sociale amputate, menținută la nivelul unui dialect, limba vorbită în Moldova a fost privată de capacitatea de creație lingvistică, limitată în posibilitatea de utilizare a terminologiilor științifice și tehnice.**

Limba națională evoluează acolo unde instituțiile statului, economia, știința etc. funcționează în această limbă, lucru care nu s-a întîmplat în Moldova pînă la 1989. După acest an - deși a fost declarată statalitatea limbii băștinașilor și deși s-a produs deschiderea spre România - situația nu a evoluat în direcția firească. Declarîndu-și independența, Republica Moldova are institute sociale și administrative proprii, legislație proprie, fapt care - în cazul unei politici lingvistice neadecvate - poate duce, dacă nu la adîncirea diferențelor dintre cele două variante

ale limbii române, cel puțin la menținerea lor.

De aici derivă încă o problemă.

Vorbînd despre limbă ca formă a culturii naționale suntem conștienți că studiul ei trebuie să țină cont de strînsa interdependență dintre varianta cultă și variantele ei regionale și social-culturale. Aceasta înseamnă că analiza trebuie să se întemeieze pe principii interdisciplinare (a se vedea, I. Coteanu, **Reflecții asupra limbii române ca formă a culturii naționale**, "Limba Română", nr. 3, 1990).

Evoluția și funcționarea limbii naționale - varianta cultă și variantele ei regionale și social-culturale — nu poate fi ruptă de analiza valorilor politice, ideologice, culturale și economice pe care se întemeiază societatea. Iată de ce studiul interdisciplinar al fenomenului în cauză presupune cooperarea forțelor științifice (lingviști, filozofi, politologi, economiști etc.) de pe ambele maluri ale Prutului, pentru ca **limba română — limba națională a Republicii Moldova și a României** — să poată fi studiată în toată diversitatea și unitatea ei.

Investigarea acestui fenomen își așteaptă încă cercetătorii.